

І. Д. П'ятничук

кандидат економічних наук, доцент, декан факультету управління Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ

У статті досліджено питання економічного механізму публічного управління вищою освітою в сучасних умовах. Вивчено основні показники, котрі відображають тенденції у сфері вищої освіти. Проведена діагностика свідчить про стійкі тенденції до скорочення кількості ЗВО, здобувачів вищої освіти та випускників, що зумовлено низкою рушійних факторів змін не тільки у вищій освіті, але й у суспільстві. Встановлено, що до найбільш складних для імплементації за умов сьогодення (воєнного стану, загострення соціальної напруги, погіршення економічного становища та нестабільності безпекового середовища країни), є економічний механізм публічного управління вищою освітою, оскільки він спроможний забезпечити відчутні зміни в системі вищої освіти, зорієнтувати її на реалізацію суспільно-важливих функцій.

Вивчено сутність поняття «економічний механізм публічного управління вищою освітою», та визначено, що це з однієї сторони: комплекс відносин, взаємозв'язків, правил та дій, котрі утворюються внаслідок спільної діяльності людей через впровадження різних форм партнерства задля забезпечення розвитку ЗВО та досягнення визначених стратегічних цілей. З іншої сторони його можна розглядати як сукупність методів, інструментів і заходів, які використовуються державою для забезпечення ефективного функціонування та розвитку системи вищої освіти.

За підсумками проведеного дослідження виокремлено складові економічного механізму публічного управління вищою освітою, а саме: фінансування вищої освіти, регулювання та стандартизація, інструменти управління та контролю, підтримка досліджень та інновацій, міжнародна співпраця.

Досліджено фактори імплементації економічного механізму публічного управління вищою освітою, а також визначено критерії ефективного впровадження економічного механізму публічного управління вищою освітою, а саме: пріоритетне фінансування стратегічно-орієнтованих сфер у вищій освіті, врахування під час розрахунку фінансування ЗВО їхніх рейтингових індикаторів, врахування важливості відповідних спеціальностей, ефективне освоєння бюджетних коштів, оптимізація мережі ЗВО, запровадження системи індикаторів щодо управління ЗВО та ін. Перспективою наступних досліджень є вивчення передумов та індикаторів для ефективної імплементації економічного механізму публічного управління вищою освітою в сучасних умовах.

Ключові слова: механізми публічного управління, механізми публічного управління вищою освітою, публічне управління вищою освітою, публічне управління та адміністрування вищою освітою, державне управління, економічний механізм.

Постановка проблеми. Стабільність розвитку держави можна забезпечити за рахунок ефективного використання її потенціалу, а саме освітнього, кадрового, науково-технічного та ін., що уможлиблюється через високий ступінь якості освітніх послуг, справедливе фінансування з державного бюджету, доступну вищу освіту, достатню заробітну плату науково-педагогічних працівників, впровадження інноваційних технологій та методик.

На сьогоднішній день державні органи влади володіють фінансово-економічними й політичними інструментами впливу на функціонування

ЗВО. Вагомим інструментарієм, що дає змогу забезпечити розвиток вітчизняної вищої освіти, є реформування системи її публічного управління, у частині удосконалення механізмів фінансування університетів, розвитку економічного механізму публічного управління, оцінювання ефективності управління закладами та результатів їхньої діяльності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники опублікували значну кількість наукових праць, у яких вивчено питання механізмів публічного управління: О. Барило [1], Грень Л. М. [2], Домбровська С. М. [3], Ю. Дре-

валь [4], Т. Лукіна, А. Шошова [5], Р. Рудніцька, О. Сидорчук [6], О. Федорчак [7], В. Шевченко [8] та ін. Однак, незважаючи на значні напрацювання, на сьогоднішній день є потреба у проведенні подальших досліджень у частині вивчення сутності та складових економічного механізму публічного управління вищою освітою в умовах сьогодення.

Метою статті є дослідження суті та складових економічного механізму публічного управління вищою освітою у сучасних умовах.

Завданнями статті є:

- дослідження сутності поняття «економічний механізм публічного управління вищою освітою»;
- вивчення основних показників, котрі відображають тенденції у сфері вищої освіти;
- виокремлення складових економічного механізму публічного управління вищою освітою;
- встановлення факторів імплементації економічного механізму публічного управління вищою освітою;
- визначення критеріїв ефективного впровадження економічного механізму публічного управління вищою освітою.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж провести дослідження економічного механізму публічного управління вищою освітою, вважаємо за необхідне вивчити основні показники, котрі

відображають тенденції у сфері вищої освіти. Аналіз ключових показників діяльності вітчизняних ЗВО з 2014/2015 н.р. по 2022/2023 н.р. наведено у табл. 1.

У результаті проведених аналітичних розрахунків щодо загальних показників діяльності ЗВО за аналізований період встановлено, що загальна кількість ЗВО у 2014/2015 н.р. становила 664 заклади, а у 2022/2023 н.р. 347 закладів і за досліджуваний період скоротилась майже на половину (на 47,74 %, або на 317 закладів). Відмітимо, що така ситуація мала тенденцію до скорочення у зв'язку із політикою уряду щодо реформування вищої освіти, й зокрема, скорочення кількості ЗВО.

Кількість осіб у ЗВО у 2014/2015 н.р. становила 1689 тис., а у 2022/2023 н.р. 1054 тис. і відповідно за аналізований період їх кількість скоротилась на 37,60 %, або на 635 тис. осіб, в результаті чого можемо спостерігати стійку тенденцію до скорочення кількості осіб, які навчаються у ЗВО, що зумовлено різними чинниками (демографічними, соціально-економічними, безпековими тощо).

Кількість осіб прийнятих на навчання до ЗВО у 2014/2015 н.р. становила 361 тис., а у 2022/2023 н.р. 245 тис. і відповідно за аналізований період їх кількість скоротилась на 32,13 %, або на 116 тис. осіб. Кількість осіб,

Таблиця 1

Аналіз ключових показників ЗВО

Показник	2014/15 н.р.	2015/16 н.р.	2016/17 н.р.	2017/18 н.р.	2018/19 н.р.	2019/20 н.р.	2020/21 н.р.	2021/22 н.р.	2022/23 н.р.	Абсолютне відхилення, +/-		Відносне віхилення, %	
										2022/23 від 2021/22 н.р.	2022/23 від 2014/15 н.р.	2022/23 від 2021/22 н.р.	2022/23 від 2014/15 н.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Кількість ЗВО, од	664	659	657	661	652	619	515	386	347	-39	-317	-10,10	-47,74
Кількість осіб у ЗВО, тис.	1689	1605	1586	1538	1522	1439	1142	1047	1054	+7	-635	+0,67	-37,60
Кількість осіб, прийнятих на навчання до ЗВО, тис.	361	323	313	323	310	297	277	239	245	+6	-116	+2,51	-32,13
Кількість осіб, випущених із ЗВО, тис.	484	447	386	421	412	383	386	262	273	+11	-211	+4,20	-43,60

*Джерело: складено автором на основі джерела [9].

випущених із ЗВО у 2014/2015 н.р. становила 484 тис., а у 2022/2023 н.р. 273 тис. і за аналізований період їх кількість скоротилась на 43,60 %, або на 211 тис. осіб, що підтверджено попередніми резюмуваннями.

Діагностика ключових показників вітчизняних ЗВО наведена на рис. 1.

Проведена діагностика свідчить про стійкі тенденції до скорочення кількості ЗВО, здобувачів вищої освіти та випускників, що зумовлено низкою рушійних факторів змін не тільки у вищій освіті, але й у суспільстві.

Встановлено, що до найбільш складних для імплементації за умов сьогодення (воєнного стану, загострення соціальної напруги, погіршення економічного становища та нестабільності безпекового середовища країни), є економічний механізм публічного управління вищою освітою, оскільки він спроможний забезпечити відчутні зміни в системі вищої освіти, зорієнтувати її на реалізацію суспільно-важливих функцій та сформувати добру основу для суттєвих змін в системі освіти і публічного управління нею.

Значна кількість вітчизняних науковців досліджували питання видів механізмів публічного управління у цілому, й зокрема у сфері вищої освіти. Так, О. Оболенський ідентифікував, що економічний механізм публічного управління «формує механізм публічного управління за допомогою банківської, грошово-валютної, інвестиційної, інноваційної, кредитної, податкової політики» [10].

За підсумками проведеного дослідження встановлено, що під економічним механізмом публічного управління значна кількість науковців розуміють систему методів, інструментів, важелів та засобів, котрі застосовуються органами державної влади та місцевого самоврядування задля регулювання економічних процесів у різних сферах суспільного життя. Такий механізм може передбачати комплекс заходів, направлених «на вплив на виробництво, розподіл, обмін та споживання товарів і послуг» [2; 11], задля сприяння досягнення стійкого економічного розвитку, соціальної рівності й справедливості, а також зростання добробуту людей.

Визначено, що до економічного механізму публічного управління слід віднести такі компоненти, як монетарна та податкова політика, бюджетне регулювання, державне інвестування, моніторинг цін і заробітної плати тощо.

Деякі дослідники дають визначення механізмам вже у відповідній сфері (галузі), зокрема й у вищій освіті: «фінансово-економічний – механізм щодо державного управління певними фінансово-економічними відносинами у сфері вищої освіти» [11].

У свою чергу науковиця О. В. Шаповал, здійснила систематизацію механізмів, та визначила: «фінансово-економічний – враховує особливості фінансування освіти, а також напрямів його удосконалення» [12, с. 75].

Отже, досліджено, що економічний механізм публічного управління вищою освітою слід роз-

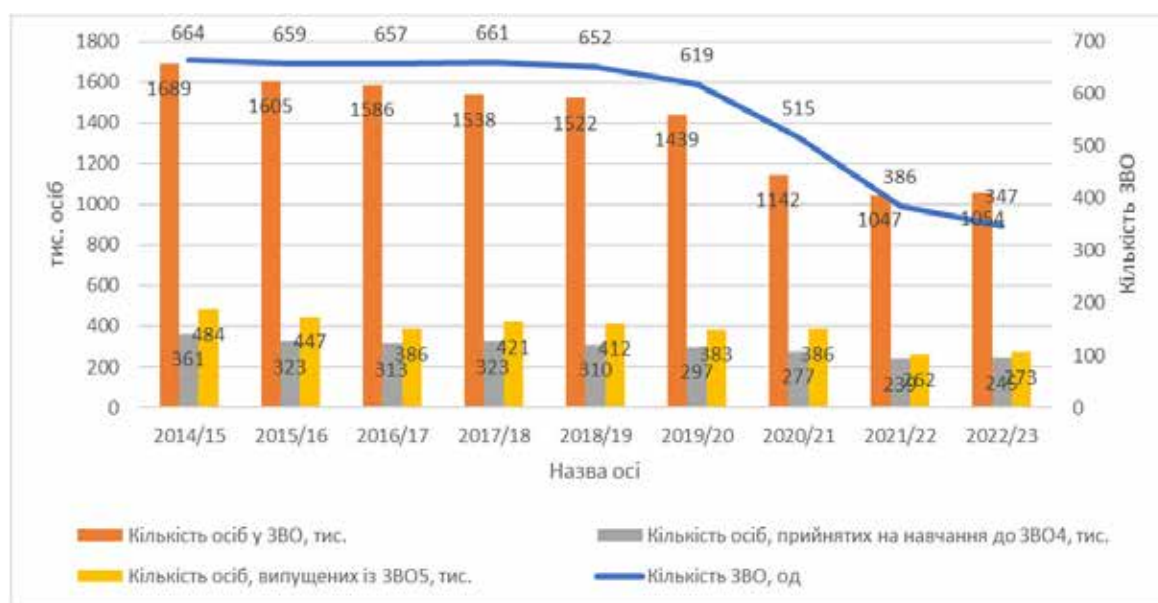

Рис. 1. Діагностика ключових показників вітчизняних ЗВО

*Джерело: складено автором на основі джерела [9].

глядати як комплекс відносин, взаємозв'язків, правил та дій, котрі утворюються внаслідок спільної діяльності людей через впровадження різних форм партнерства задля забезпечення розвитку ЗВО та досягнення визначених стратегічних цілей. З іншої сторони, переконані, що економічний механізм публічного управління вищою освітою також можна розглядати як сукупність методів, інструментів і заходів, які використовуються державою для забезпечення ефективного функціонування та розвитку системи вищої освіти.

Відмітимо, що розвиток різноманітних форм партнерства вважається корисним для усіх сторін, котрі задіяні у його імplementації. Зрозумілим є той факт, що фінансування ЗВО на сьогоднішній день не у повній мірі відповідає запитам закладів. Така ситуація є двосторонньою: із однієї сторони, це недостатня кількість фінансових засобів для утримання і забезпечення розвитку ЗВО, а з іншої – застарілість механізму фінансування закладів. Останній факт у певній мірі взаємопов'язаний із потребою оновлення нормативно-правового забезпечення принципів фінансування як складової економічного механізму, нормативно-правового регламентування взаємовідносин з-поміж усіх зацікавлених сторін освітнього процесу.

За підсумками проведеного дослідження, виокремлено наступні складові економічного механізму публічного управління вищою освітою, а саме:

1. Фінансування вищої освіти, що включає:

- бюджетне фінансування, що означає, що держава виділяє кошти з державного бюджету на підтримку державних ЗВО;
- гранти та субсидії передбачають надання науково-дослідним установам, окремим здобувачам вищої освіти або викладачам фінансової підтримки в наукових дослідженнях;
- стипендії та соціальні виплати передбачають фінансову допомогу здобувачам вищої освіти з малозабезпечених сімей або тим, хто має високі академічні досягнення.

2. Регулювання та стандартизація, що включають:

- ліцензування та акредитацію передбачають встановлення вимог до ЗВО, що дозволяє контролювати питання якості освіти;
- стандарти вищої освіти означають розробку та впровадження освітніх стандартів і навчальних програм у ЗВО.

3. Інструменти управління та контролю, що мають на меті:

– моніторинг та оцінку якості освіти передбачає проведення перевірок та аудитів діяльності ЗВО;

– управління кадровими ресурсами, що включає встановлення кваліфікаційних вимог до викладачів і адміністративного персоналу.

4. Підтримка досліджень та інновацій означає:

– фінансування наукових досліджень, що передбачає надання грантів на проведення наукових досліджень;

– співпрацю з бізнесом, яка має на меті стимулювати партнерські відносини між ЗВО та приватним сектором для розвитку інновацій.

5. Міжнародна співпраця, яка передбачає участь у міжнародних програмах та проєктах задля підтримки участі ЗВО у міжнародних програмах обміну, наукових конференціях та спільних дослідницьких проєктах.

Складові економічного механізму публічного управління вищою освітою наведено на рис. 2.

Відмітимо, що імplementація економічного механізму публічного управління вищою освітою зумовлена наступними факторами:

- упорядкування мережі ЗВО з урахуванням їхньої економічної ефективності за рахунок реорганізації та укрупнення наявних ЗВО;
 - удосконалення підсистеми управління та фінансування діяльності ЗВО;
 - системна взаємодія із стейкхолдерами освітнього процесу (роботодавцями, випускниками, органами державної та місцевої влади, з іншими зацікавленими сторонами) за допомогою застосування методів впровадження проєктів державно-приватного й соціального партнерства;
 - співпраця із стейкхолдерами-роботодавцями й іншими партнерами щодо здійснення підвищення кваліфікації та забезпечення підготовки їхніх співробітників;
 - здійснення моніторингових досліджень задля встановлення результативності у розрізі ключових сфер функціонування ЗВО.
- У результаті проведеного емпіричного дослідження вважаємо за доцільне виокремити критерії ефективної імplementації реформ, зокрема впровадження економічного механізму публічного управління вищою освітою:
- пріоритетне фінансування стратегічно-орієнтованих ключових для розвитку економіки нашої держави сфер у вищій освіті;
 - врахування під час розрахунку розмірів фінансування університетів їхніх рейтингових індикаторів, що у свою чергу стимулюватиме ЗВО до високого рівня якості освітньої діяльності;

Рис. 2. Складові економічного механізму публічного управління вищою освітою

*Джерело: складено автором.

– врахування важливості відповідних спеціальностей з урахуванням інноваційних запитів економічного середовища і ціленаправлене формування їхньої престижності, що у свою чергу стимулюватиме необхідний розвиток наукомістких сфер у вищій освіті;

– ефективне освоєння бюджетних коштів під час фінансування вищої освіти на основі впровадження сучасних методик фінансування;

– оптимізація мережі ЗВО, напрямів підготовки здобувачів вищої освіти, визначення відповідних норм й нормативів у вищій освіті;

– запровадження системи економічних індикаторів щодо управління та результатів діяльності закладів вищої освіти;

– підтримання інноваційних напрямів діяльності університетів, формування організаційно-фінансових передумов для імплементації ін-

новаційних наукових розробок в університетах [13, с. 195].

Висновки і пропозиції. Таким чином, за підсумками проведеного дослідження можемо резюмувати, що під економічним механізмом публічного управління вищою освітою, з однієї сторони, слід розуміти комплекс відносин, взаємозв'язків, правил та дій, котрі утворюються внаслідок спільної діяльності людей через впровадження різних форм партнерства задля забезпечення розвитку ЗВО та досягнення визначених стратегічних цілей. З іншої сторони його можна розглядати як сукупність методів, інструментів і заходів, які використовуються державою для забезпечення ефективного функціонування та розвитку системи вищої освіти, який включає наступні складові: фінансування вищої освіти, регулювання та стандартизація,

інструменти управління та контролю, підтримка досліджень та інновацій, міжнародна співпраця. Виокремлені складові дають змогу більш чіткіше розуміти сутність економічного механізму публічного управління вищою освітою і стануть предметом наших подальших досліджень задля забезпечення його ефективної імплементації.

Список використаної літератури:

1. Барило О. Г. Аналіз визначень поняття «механізми державного управління» та його уточнення для сфери цивільного захисту. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 63–69.
2. Грень Л. М. Механізми державного управління у сфері професійної (професійно-технічної) освіти. *Вісник Нац. ун-ту цивільн. захисту України: зб. наук. пр. Серія : Державне управління*. 2019. Вип. 2 (11). С. 126–138.
3. Домбровська С. М. Теоретичні аспекти формування механізмів державного управління у реформуванні вищої освіти України. *Державне будівництво*. 2010. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_2_9 (дата звернення: 15.08.2024).
4. Древаль Ю. Д. Механізми державного управління вищою освітою в Україні: проблеми формування та вдосконалення. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. 2014. Вип. 2. С. 107–111.
5. Лукіна Т. О., Шошова А. Г., Удосконалення механізмів державного управління спеціальними закладами для дітей з особливими освітніми потребами. *Державне управління: теорія та практика*. 2015. № 1. С. 86–96. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Dutp_2015_1_14 (дата звернення: 18.08.2024).
6. Рудніцька Р. М., Сидорчук О. Г. Сутність та зміст механізмів державного управління та принципів їх функціонування. *Публічне управління: теорія та практика*. 2014. № 4. С. 50–60.
7. Федорчук В. В. Механізми державного управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій в Україні : дис. ... д-ра наук з держ. упр. – 25.00.02; Нац. ун-т цивіл. захисту України. Харків, 2018. 373 с.
8. Шевченко В. М. Особливості формування механізмів державного управління вищими навчальними закладами в умовах євроінтеграції та інноваційного розвитку України. *Державне будівництво*. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2010_1_47 (дата звернення 18.08.2024).
9. Сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 15.08.2024).
10. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Публічне управління»: навчальний посібник. О. Ю. Оболенський, С. О. Борисевич, С. М. Коник. Київ : НАДУ, 2018. 76 с.
11. П'ятничук І. Д. Класифікація механізмів публічного управління вищою освітою. *Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування»*. 2023. Том 34 (73). № 6. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/6_2023/8.pdf (дата звернення 18.08.2024).
12. Шаповал О. В. Механізми реалізації державної політики розвитку освіти України в умовах діджиталізації : дис. ... к-та наук з держ. упр. – 25.00.02; Нац. Акад. упр. перс. Київ, 2021. 233 с.
13. Єременко Ю. В. Напрями удосконалення управління механізмом фінансування закладів вищої освіти. *Збірник тез : Публічне управління та адміністрування у процесах економічних реформ*. 2020. С. 194–196. URL : <http://feb.tsatu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/Zbirnik-konferentsiyi-PUA-25-bereznya-2020-r..pdf#page=194> (дата звернення 18.08.2024).

Piatnychuk I. D. Economic mechanism of public management of higher education

The article explores the issue of the economic mechanism of public administration in higher education under modern conditions. It examines the main indicators that reflect trends in the field of higher education. The diagnostics conducted indicate stable trends towards the reduction in the number of higher education institutions (HEIs), students, and graduates, driven by a range of factors influencing changes not only in higher education but also in society. It has been established that one of the most challenging aspects to implement under current conditions (martial law, increased social tension, deteriorating economic conditions, and instability in the country's security environment) is the economic mechanism of public administration in higher education. This is because it is capable of bringing about significant changes in the higher education system, orienting it towards fulfilling socially important functions.

The essence of the concept of the "economic mechanism of public administration in higher education" has been studied, and it has been defined as, on the one hand, a complex of relationships, connections, rules, and actions that arise as a result of joint activities through the implementation of various forms of partnership to ensure the development of HEIs and the achievement of defined strategic goals. On the other hand, it can be viewed as a set of methods, tools, and measures used by the state to ensure the effective functioning and development of the higher education system.

Based on the results of the study, the components of the economic mechanism of public administration in higher education have been identified, namely: higher education funding, regulation and

standardization, management and control tools, support for research and innovation, and international cooperation.

Factors for the implementation of the economic mechanism of public administration in higher education have been studied, and criteria for the effective implementation of this mechanism have been identified, including: prioritizing funding for strategically oriented areas in higher education, considering the ranking indicators of HEIs during funding calculations, accounting for the importance of relevant specialties, efficient use of budget funds, optimization of the HEI network, introduction of a system of indicators for HEI management, and others. The prospect of future research includes studying the prerequisites and indicators for the effective implementation of the economic mechanism of public administration in higher education under modern conditions.

Key words: *mechanisms of public management, mechanisms of public management of higher education, public management of higher education, public management and administration of higher education, state management, economic mechanism.*